

A HERERÓK HALÁLMENTE

Egy alig számon tartott évforduló

1904. január 12-én a császári Németország egy távoli, gyéren lakott gyarmatán, a délnyugat-afrikai Herero-földön felkelés tört ki, amely néhány hét leforgása alatt szabályos háborúba torkollott. Ez volt az egyetlen háború, amit Németország 1870 és 1914 között vívott, mégsem ez az oka annak, hogy most, a századik évforduló kapcsán érdemes a történelekről megemlékeznünk. Itt vette ugyanis kezdetét a szervezett és módszeres népirtás, amely az emberiség 20. századi történelmének szomorú kísérőjelenségévé vált. Korábban is megtörtént, hogy civilizációs összeütközések egész népeket semmisítettek meg, sőt, akár egész földrészeket néptelenítettek el, helyet csinálva az új betelepülőknek. Mindez azonban szinte a természet művének és nem az előre eltervezett és jól megszervezett emberi cselekvésnek volt betudható. Az erőszak iparosításának voltak ugyan a 20. század kezdetén már más megnyilvánulásai is, a koncentrációs táboroktól a civil lakosság kollektív túszul ejtéséig, mégis a császári Németország sajátos Rubikont lépett át száz évvel ezelőtt azáltal, hogy egy teljes népet ítélte halálra, és az ítélet végrehajtását saját katonáinak parancsban szabta feladatául.

Mint szinte minden gyarmatát, Délnyugat-Afrikát is Bismarck idejében, 1884-ben szerezte meg Németország. A birtokbavételt csak a rivális európai hatalmakkal kellett elfogadtatni, a terület tényleges lakosaival akkoriban nem sokat törődtek. Mivel az éghajlat minden szélsőségessége ellenére alkalmas volt az európaiak megtelepedésére, katonák, tisztviselők, kereskedők és misszionáriusok mellett megindult a német telepesek beáramlása is. Az ő mohó földszerzésüket szokás a felkelés kiváltó okaként megnevezni. A hererók törzseinek vezetője, Samuel Mahahero maga is nagy területeket adott el, hogy a bevételekből megszilárdíthassa apjától örökölt hatalmát.

A hatalmas kiterjedésű gyarmaton azonban kétezer fehér farmer megtelepedése nem hozott drámai változásokat az őslakosság életében. Annál inkább az európai kereskedők tevékenysége, akik új, addig ismeretlen árukkal olyan igényeket keltettek, amelyek kielégítéséhez készséggel szolgáltak kölcsönökkel. A kölcsönökre azonban uzsorakamatot számítottak, akár évi 500 százalékot is. Fedezetül a törzsek egyetlen gazdagsága, kiterjedt marhacsordáik szolgáltak, mivel a marhapestis utáni években az állatokat nagy haszonnal lehetett exportálni. A német gyarmati hatóságok felismerték az uzsorakölcsönök veszélyes voltát, és rendelettel szabályozták a tartozások elévülésének módját, valamint azt, hogy a törzseknek nem kell kollektíven helytállniuk egyik tagjaikért. A hatás

a szándékolttal éppen ellenkező volt, a kereskedők, hogy még időben be-
szedhessék kinnlevőségeiket, rendre erőszakhoz folyamodtak, és így
1903 végére Német Délnyugat-Afrika puszkaporos hordóvá vált.

A gyarmat 150–200 ezer főre becsült lakosságának mintegy felét al-
kották a központi területeken élő hererók. Rajtuk kívül a tucatnyi más
népcsoport egyikének létszáma sem haladta meg a 10 százalékot. Mivel
a hererók az 1897-es marhapestis által kiváltott lázongások leverése óta
alapjában véve pacifikált népnek számítottak, a gyarmati katonaságot
más helyre vezényelték. Ezt használta ki Maharero a felkelés elindítá-
sára 1904 januárjában. Már az első napokban sikerült a távíró és vasúti
összeköttetéseket elvágni, és a meglepetésből lassan ocsúdó németek
több mint száz embert, katonát, farmert, kereskedőt veszítettek. Az ál-
dozatok között néhány asszony és gyermek is volt. A katonai vezetés,
amelynek kezébe a sokszor egymásnak is ellentmondó jelentések össze-
futottak, erre építette saját propagandáját. Sikerrel, mivel a gyarmatra
küldendő katonai erősítések ügyében a Reichstagban a szociáldemokra-
ták tartózkodtak, a századelő politikai viszonyai között igencsak rend-
hagyó módon.

Véletlen szerencse folytán a gyarmati csapatok váltása a felkelés ki-
robbanásakor éppen úton volt, és egy német hadihajó is a közelben hor-
gonyzott, így a német gyarmati uralmat nem fenyegette komoly veszély.
A német vezérkar mégis 14 ezer katonát küldött a felkelés elfojtására.
Ez példátlan erőkoncentrációnak számított egy olyan korban, amikor a
hatalmas haditechnikai fölény birtokában akár egy cirkáló legénysége is
elegendő volt nagy kiterjedésű gyarmatok lakosságának féken tartásá-
ra. A gyarmat kormányzója és egyben katonai parancsnoka, Theodor
Leutwein igyekezett a hererókat kilátástalan helyzetbe manőverezni,
hogy olyan megállapodásra kényszeríthesse őket, ami a gyarmat gazda-
sági életére a lehető legkevésbé lett volna terhes. A berlini vezérkar ez-
zel a módszerrel nem volt megelégedve. A kormányzót megfosztották a
katonai parancsnokságtól, és új főparancsnokot küldtek ki, a trieri 16.
hadosztály parancsnokát, Lothar von Trotha altábornagyot.

A tábornok nem volt gyakorlatlan, 1896-1897-ben ő volt Német-
Kelet-Afrikában a hehék felkelésének brutális leverője, 1900-ban pedig
részt vett a kínai boxer-lázadás elleni európai büntetőexpedícióban is. A
vezérkarban a híres Alfred von Schlieffen tábornok támogattjának
számított. Katonái a „mészáros” becenévvel illették. Trotha 1904. június
közepén szállt partra a Lüderitz-öbölben, és már az első találkozáskor a
kormányzó tudtára adta, hogy az addigiaktól eltérő módszereket fog al-
kalmazni. Tárgyalások helyett a német túlerő a hererókat a Kalahári-
sivatagba szorította, elvágva őket a vízutánpótlástól.

Győzelme ellenére Trotha egyre tovább csavart a szorítón. A sivatag-
ból előtámolygókat kezdetben a missziós állomások vehették gondozás-
ba, majd fogolytáborokba küldték őket, ahol a tudatosan elhanyagolt
körülmények 45 százalékos halálozási rátát eredményeztek. 1904 szept-

temberétől a kutakat megszállva tartó németek a magukat megadó hererókat tömegével felakasztották. A sivatagban borzalmas jelenetek játszódtak le. A kevés víz és élelem elosztása erőszakkal történt, a nők, öregek és gyerekek rendszerint semmit sem kaptak. Kannibalizmusra is sor került, s arra is, hogy anyák csecsemőit megölték némi anyatej reményében. A hererók egykor büszke pásztor–vadász népe kiszolgáltatottan vergődött Trotha csapdájában. Október 2-án a „hatalmas német császár nagy tábornoka” kiadta hírhedett megsemmisítési parancsát (*Vernichtungsbefehl*), amely a hererókat azzal fenyegette, hogy a német katonák még a nőkre és gyerekekre is lőni fognak, ha nem hagyják el a gyarmatot.

A parancsot a hererók nyelvére is lefordították, és azt hadifoglyokkal eljuttatták a sivatagban bujdosókhoz. A parancs ellen a német vezérkar nem emelt kifogást, annál inkább von Bülow kancellár, aki a császárnak küldött sürgönyében a parancs visszavonását kérte, többek között azért, „hogy az Németország helyét a civilizált nemzetek között ne veszélyeztesse”. A császár öt nap múlva válaszolt csak kancellárjának, és további nyolc nap telt el, mire Bülow egyértelmű instrukciókat kapott II. Vilmostól. Ezalatt az idő alatt a hererók halálmenete már megindult a Kalahárin át a szomszédos angol gyarmat, Becsuánaföld irányában. Máig sem tisztázott, hányan éltek túl az utat, 40 ezerből talán minden tizedik. Ekkorra azonban Trothának már egy új, a gyarmat déli részén élő namák felkelésével kellett megbirkóznia.

A politikusok által önérzetében megsértett tábornok hamarosan lemondott főparancsnoki tisztéről, és talán ennek köszönhető, hogy míg a hererók 1904 és 1907 között a megtorlások során 75–80, a namák „csupán” 50–60 százalékos veszteséget szenvedtek. A világbotrány azonban elmaradt, és mikor Trotha 1905-ben visszatért Németországba, II. Vilmos a legmagasabb katonai kitüntetésben részesítette. Nevét a mai napig Németország-szerte utcanév-táblák őrzik, és a mai napig születnek olyan munkák, amelyek tisztázni kívánják őt a „herero holocaust” okozójának vádja alól.

Hiba volna azonban a történeteket kizárólag Trotha nyakába varrni. Főlé- és alárendeltjeinek nagy többsége osztotta nézeteit. Már itt megmutatkozott a német katonai és politikai vezetés közötti ellentét, ami oly tragikus következményekkel járt a későbbiekben is. A háborúban sok olyan német vett részt, akik majd a náci rezsim idején kamatoztathatták a herero-földi események során tanultakat. Kétség nélkül Josef Mengele neve a legismertebb ebből a sorból, de ide tartozik von Erckert hadnagy, az élettér nélküli némettség fogalmának atyja is.

Az 1904 és 1907 közötti évek eseményei alapvetően átrajzolták Dél-nyugat-Afrika, a mai Namíbia etnikai viszonyait. A hererók ma az összlakosság mindössze 7–8 százalékát adják, a száz évvel ezelőtt még jelentéktelennek számító és a felkelésből kimaradó északi ovambók viszont már átlépték az 50 százalékos küszöböt. A felkelés az ovambók által

irányított SWAPO felszabadító háborújának előzményei között szerepel a legtöbb mai tankönyvben. 1990-es függetlenné válása után Namíbia hivatalosan nem is szorgalmazta a történetekért a kártérítést. Nem túlságosan befolyásos herero parlamenti képviselők és főnökök szorgalmazzák csupán a kártérítés ügyét.

Az 1990-es évek végén egy New-York-i bíróságon keresetet nyújtottak be három német cég ellen, 2 milliárd dollár összegben. 2001 szeptemberében a keresetet visszavonták, és új keresetet nyújtottak be, ezúttal már a Német Szövetségi Köztársaság mint a Német Császárság jogutódja ellen, 4 milliárd dollár összegben. A német külügyminiszter, Joschka Fischer 2003. októberi namíbiai látogatásakor elhárította a kártérítés lehetőségét, de a „közös történelemre” utalva Namíbia fokozott segélyezését helyezte kilátásba. A kártérítésben reménykedők most a kerek évforduló adta lehetőségeket kívánják kihasználni.

(2004)

Felhasznált és ajánlott szakirodalom

BRIDGMAN, Jon M.

1981 *The Rise of the Hereros*, Berkeley, California University Press.

DRECHSLER, Horst

1980 *Let Us Die Fighting: the Struggle of the Herero and Nama against German Imperialism. 1884–1915*, London, Zed Press.

GEWALD, Jan-Bart

1996 *Towards Redemption: A Social History of the Herero of Namibia between 1890 and 1923*, Leiden, Centre for Non-Western Studies Publications.

GEWALD, Jan-Bart

1999 *Herero Heroes: A Socio-Political History of the Herero of Namibia 1890–1923*, Oxford – Cape Town – Athens, Ohio University Press.

KAULICH, Udo

2003 *Geschichte der ehemaligen Kolonie Deutsch-Südwestafrika. Eine Gesamtdarstellung*, Frankfurt, Peter Lang Verlag.

NUHN, Walter

1989 *Sturm über Südwest. Der Hereroaufstand von 1904*, Koblenz, Bernhard & Graefe-Verlag.

SEYFRIED, Gerhard

2003 *Herero*, Berlin, Eichborn Berlin Verlag.

ZIMMERER, Jürgen

2003 *Völkermord in Deutsch-Südwestafrika. Der Kolonialkrieg (1904–1908) in Namibia und seine Folgen*, Berlin, Links Verlag.